

DAHLMANNNS FORGÆNGER

EN KIELSK HISTORIKER FRA TIDEN FØR DEN SLESVIG-HOLSTENSK
TANKES GENNEMBRUD

AF

VILH. LA COUR

DR. PHIL., LEKTOR, BIRKERØD

★

Det er en kendt Sag, at Kontrastvirkninger ofte er af megen Betydning, naar man skarpt vil opfatte to indbyrdes forskellige Fænomener. De faar Ejendommelighederne til at træde tydeligere frem. Set paa en lys Baggrund faar den mørke Tegning dobbelt kraftige Konturer, og man føler i forstærket Grad de Afvigelser, som betinger dens særlige Præg. Erfaringer af denne Art kan i rigt Maal gøres, naar man betragter den historiske Udviklings Gang. En ny Epoke med nyt Ideindhold og nye Førertyper bliver mest levende, naar den umiddelbart jævnføres med de Tanker og Skikkelser, som fyldte det forudgaaende Tidsrum, og det er ofte forekommet mig ejendommeligt, at man ikke hidtil har tegnet den Historieopfattelse, der var gældende i Kiel i Slægtleddet før Dahlmann; thi først ad denne Vej vilde man blive i Stand til fuldt ud at forstaa den skæbnesvangre og afgørende Indsats, som hans Virke betød. Et saadant Forsøg kan naturligvis ikke gennemføres i en enkelt lille Afhandling. Her skal der kun i meget korte Træk gives et Indtryk af, hvorledes hans nærmeste Forgænger i den historiske Lærer stol betragtede det Skæbnefællesskab, som endnu bandt de forskellige Nationaliteter inden for Helstaten sammen.

Som Professor extraor. i Historie ved Universitetet i Kiel ansattes i 1780 en Mand, som ikke tidligere havde været knyttet til Hertugdømmerne. Det var DIEDRICH HERMANN HEGEWISCH.

Hans Interesse havde gennem flere Aar samlet sig om historiske Studier, men først tre Aar i Forvejen havde han udgivet et Arbejde, som gjorde hans Navn kendt i videre Kredse og dannede Grundlaget for hans Kaldelse til Kiel: *Versuch einer Geschichte Karls des Grossen* (1777)¹, et i Samtiden meget anset Værk,

¹ Autobiografisk Optegnelse, cit. i Allg. Deutsche Biographie XI, 278 f.

der viste hans Evner baade som Forsker og Fremstiller¹. Forøvrigt var han en alsidigt begavet Mand, hvis livlige Sind tidligt var blevet fanget af Tidens store Begivenheder og Problemer. Da han i 1758—59 gik i Gymnasiet i Osnabrück — han var født i det nærliggende Quakenbrügge den 15. Decbr. 1746 — slog Syvaarskrigens Bølger ind over Byen og tvang Skolen til Lukning. Saa drog han da til Göttingen, studerede Teologi ved Universitetet her, indtil Kriegen var endt, og søgte derefter Plads som Huslærer, først i Hannover, saa hos den daværende danske Generalkommerceintendant i Hamburg, den senere Finansminister Heinrich Carl Schimmelmans, for hvis Søn, Traugott, han blev Hovmester. Takket være Schimmelmans Velvilje skulde Hegewisch have haft let Adgang til at faa en lønnende Ansættelse i dansk Statsjeneste; men Indfødsretsloven af 1776 spærrede ham Vejen², og han maatte i Slutningen af 1770'erne privatisere i Hamburg, hvor han bl. a. redigerede et Par af de stedlige Blade. Fra Redaktørstolen var det, han i 1780 hentedes til Lærestolen i Kiel.

I Virkeligheden faldt den skriftlige Udformning af hans Tanker ham hele Livet igennem langt lettere end den mundtlige. Han talte daarligt, ofte i Anakoluter, gik i Staa og stammede, og han havde en klar Følelse af denne sin Mangel³. Men alligevel forstod han at samle Tilhørere om sig. Niebuhr, der hørte hans Forelæsninger i 1794, kaldte dem „fortrinlige“⁴, og en senere kendt Skolemand, Prof. Schumacher, fremhævede med stor Varme, hvad han skyldte Prof. Hegewisch. Han anslaa hans Auditorium til gennemgaaende at have talt over 60 Deltagere⁵, et efter vore Tidens Forhold i Kiel overordentlig betydeligt Antal.

Grunden maa søges i Hegewisch's egen Personlighed og i hans Fremstillings Indhold.

Han var en nidkær Tilhænger af Oplysningstiden med dens Humanitetsideal, dens sociale og politisk-filosofiske Interesser. Overalt i hans Afhandlinger og Essays møder man disse Tanker, og de kan ofte give sig Udslag, der maa fore-

¹ Ny, stærkt omarbejdet Udgave 1791, fransk 1805, svensk 1816, tredje tyske Udgave 1818.

² I et Brev af 28/1 1798 fra Hegewisch til Prof. P. C. Abildgaard (Ny kgl. Saml. 1299e Fol.), hvori han takker for Udnævnelsen til Medlem af Det kgl. danske Videnskabernes Selskab, meddeler han, at Indfødsretsloven har forhindret ham i at slaa ind paa den politiske Løbebane og henvist ham til den litterære. Han havde 1/7 1774 faaet Bestalling som Sekretær i tyske Kancelli: „Es war dies kein blosser Titel; ich sollte damals wirklich in diesen Geschäften gebraucht werden. Durch das Indigenatgesetz wurde mir alle weitere Beförderung auf dieser Laufbahn abgeschnitten“ o. s. v. ³ Kleine Schriften (1786), 107. ⁴ Lebensnachrichten über Barthold Georg Niebuhr I (1838), 60. ⁵ Genrebilder aus d. Leben eines 70 jähr. Schulmannes (1841), 173 ff.

komme os underligt naive, meget fjerne fra al Realitet. Hans egentlige Instinkt var Ræsonnørens — den filosofiske Betragters, den „logiske“ Bedømmers, der ingen Trang følte til direkte at tage Del i Dagens Handling. Dette bestemte hans nationale og politiske Standpunkt. Han var af Overbevisning Helstatsmand og kunde til Motto tage Suhms bekendte Ytring, at ganske vist talte Danske, Norske og Holstenere forskellige Sprog, „men Gud forstaar dem alle, een Konge behersker dem alle“, og han blev ikke træt af at ivre imod Nationalhadet, denne „usalige Frugt af mere barbariske Tider“, dette „Uvidenhedens Barn“, den „sorteste og fordærveligste blandt alle de Laster, hvormed hele Folk kan være befængt“. „Hvad er hele Historien andet end et sørgeligt Billede af de Ødelæggelser, som Jorden, og den Elendighed, som Menneskeheden har lidt ved din [∴ Nationalhadets] usalige Indflydelse?“¹ Det er i høj Grad karakteristisk for ham, at han trods sin tyske Byrd følte sig hæftigt frastødt af Fichtes glødende Ord om det tyske Folks Nationalstolthed.²

Hans Stilling som Tysker inden for det danske Monarkis Omraade fik ham til Gang paa Gang at undersøge det Forhold, hvori de to forenede Nationaliteter burde staa til hinanden. Han formanede dem til at glemme al tidligere indbyrdes Kiv, han opfordrede dem til at overveje de materielle og moralske Fordele ved Foreningen og til gensidigt at agte og ære hinandens Sprog. Sprogforskellen kunde rigtignok være en Hindring for den virkelige Sammenslutning, og var begge Sprog saa kulturprægede, at der af dem og paa dem var fremvokset en skøn Litteratur, vilde Befolkningerne elske dem med en Lidenskab, som syntes at gøre enhver Tanke om det ene Sprogs Fortrængen af det andet til en Umulighed; men alligevel vilde denne Lidenskab ikke komme til at føre det sidste og afgørende Ord. Naar Folket hævdede sig til den sande, den fuldkomne Kultur, vilde Filosofien (mit allen den praktischen Wissenschaften und Kentnissen) og ikke Skønlitteraturen blive Genstand for dets Attraa, og det vilde da ikke længere lade sig lede af „blind Forkærlighed i Valget af sit Sprog“, men det vilde uden Betænkning vænne sig til Brugen af det højest udviklede.³ Saa livsfjernt kunde Hegewisch tale i 1793. En god halv Snes Aar senere, da Frygten for Frederik Höeg Guldbergs sprogpoltiske Indlæg greb Holstenerne og han i et Flyveskrift „Der Patriot“ (1807) havde prist Holstens „ædle danske Moders-

¹ Alle Citaterne fra hans Skrift: Über die gegenseitigen Pflichten verschiedener unter Einem Oberhaupt vereinigten Nationen. Beym Schlusse eines Collegiums über die vaterländische Geschichte (1784). ² Neue Sammlung kleiner historischer u. literarischer Schriften (1809), 111 ff. ³ Historische, Philosophische u. Literarische Schriften I (1793), 93 ff. Bemærkningen forekommer i en Afhandling om Kalmarunionen.

maal“, tog Virkeligheden sit Tag i Hegewisch, og han opponerede — anonymt — mod denne ukloge Krænkelser af hans og hans Folkefællers tyske Væsen¹. Han kom ikke i Strid med sine tidligere Udtalelser; men han gav — stilfærdigt, uden at nævne Guldberg, ja uden direkte at hentyde til de holstenske Forhold — Øjeblikket, hvad Øjeblikkets var.

Netop denne stilfærdige Maade var karakteristisk for ham. Han afskyede høj-røstet Splid, aaben Krig — inden for det enkelte Land, som mellem Landene indbyrdes. Han var, hvad vi i vore Dage vilde kalde en overbevist Pacifist. Krig hindrede Fremskridtet, lammede Moralen, ødelagde Værdierne; den var de tilbagelagte Aarhundreders blodige Refleks i hans egen oplyste Tidsalders Spejl. Hans Afsky for dens barbariske Haandværk viser sig uhyre mange Steder i hans Produktion, og den fik ham til i 1793, da man frygtede, at Magterne vilde presse Danmark til Deltagelse i Koalitionen mod Frankrig, anonymt at udsende en lille Pièce: *Über die Neutralität bey dem gegenwärtigen Kriege*. Kun hvis en neutral Stats Holdning i sig selv var tvetydig, kunde den med Rette tvinges til at tage klart Standpunkt. „I alle andre Tilfælde er Opfordringer til den neutrale om, at den skal erklære sig, et Misbrug af den stærke.“ Derfor var hans højeste Lovord over A. P. Bernstorff, da han i 1797 holdt Mindetalen over ham paa Kiels Universitet, de simple: „Det var ham, der sikrede os Freden.“²

Man maa ikke glemme dette hans Sind, naar man vil lære hans Fremstilling af Hertugdømmernes Historie at kende. Det farver den paa en lang Række Punkter.

Ved sin Ansættelse som Universitetslærer opfattede han det som en særdeles vigtig Opgave at gennemgaa Hertugdømmernes Historie med de studerende, saa de derved kunde blive bedre egnede til deres senere Embedsvirksomhed. Foreløbig laa det ikke i hans Tanker at *skrive* noget om dette Emne. Prof. Christiani stod i sin fulde Kraft og arbejdede netop nu med Perioden efter 1460. Men ved Christianis Død i 1793 blev Forholdet et andet. Hans store Værk — *Geschichte der Herzogthümer Schleswig u. Holstein unter dem Oldenburgischen Hause* — var ikke ført længere frem end til 1588, og man maatte se sig om efter en Mand, der turde vove at paatage sig Fortsættelsen. Ingen kan undre sig over,

¹ Schreiben an einen Freund über die Folgen, die aus der Vereinigung verschiedener Völker unter Einer Regierung für die Sprachen dieser Völker entstehen können. Hans Flyveskrift optryktes af Falck i Kieler Blätter II (1816), 77 ff. Om Episoden se Otto Brandt: Geistesleben u. Politik in Schleswig-Holstein (1925), 328 ff. ² Historische u. literarische Aufsätze (1801), 254 f.

at man da rettede en Henvendelse til Hegewisch derom; men lige saa naturligt er det, at han kun meget tøvende gik ind paa at overtage Hvervet¹.

Blandt de Vanskeligheder, et saadant Arbejde vilde medføre for ham, var i første Række at faa Emnet passende afgrænset. „Et lille Land, der er knyttet til en større Stat, ligner en Baad, som maa følge Bevægelserne af det større Skib, til hvilket den er bundet.“ En Skildring af Hertugdømmernes Historie uden en samtidig Redegørelse for det danske Riges Historie vilde være utænkelig; men Rigets Historie maatte paa den anden Side aldrig bortlede Opmærksomheden fra det, der var Fremstillingens Hovedemne. Senere forekom det ham, at han ikke ganske havde kunnet overvinde denne Vanskelighed, og det skal ikke heller nægtes, at f. Eks. Christian IV's Deltagelse i Tredivaarskrigen eller de svensk-danske Krige i det 17. Aarhundrede lokkede ham til adskillige Udmalinger, som strengt taget ikke vedrørte Forholdene i Hertugdømmerne det allerfjerneste. Hans dybe Veneration for den gamle Heltekonge gjorde det næsten umuligt for ham at afbryde disse Skildringer og i Stedet holde sig til de hjemlige Smaabegivenheder, der unægtelig bød paa et langt mindre interessant Stof; thi „det er store Bevægelser, som giver Historien Liv og Tiltrækningskraft“².

En anden Vanskelighed saa han i en ligelig Fremstilling af de regerende Fyrsters — de kongeliges og de hertugeliges — Historie. De stod jo Side om Side og havde samme Krav paa Forskerens Opmærksomhed. Langt vanskeligere maatte dog Sagen have stillet sig, hvis disse Fyrsters bitre Stridigheder ikke havde været afsluttede; men „Harmoniens lykkelige Genoprettelse“ havde ryddet denne Sten af Vejen. „Jeg tror, at der ikke nu vil forlanges mere af den Historieskriver, som skal fremstille dem [ø: Stridighederne] end den Troskab (die nehmliche Treue), som i det hele taget er hans Pligt. Kendsgernerne skal ikke blive fortiet, Sandheden skal blive sagt, men paa en saadan Maade, at de tidligere Partier, hvis de selv atter stod op, maatte anerkende Fortællerens Upartiskhed og indrømme, at han rigtigt havde haft Øje for de Klipper, paa hvilke deres Endrægtighed led Skibbrud.“³

Det er disse to Grundpiller — Hertugdømmernes uløselige Sammenhæng med den almindelige danske Historie og Skildringens rolige Upartiskhed — der bærer Hegewisch' Hovedværk. Det fremkom som en direkte Fortsættelse (III og IV Bind) af Christianis, men havde ogsaa sine egne Titelblade: *Schleswigs und Holsteins Geschichte unter dem Könige Christian IV und den Herzogen Friedrich II, Phi-*

¹ Se Fortalen til *Schleswigs u. Holsteins Geschichte unter dem Könige Christian IV* (1801). I det flg. citeret som III. ² III, 322. ³ Fortalen til III, Pag. XII.

lipp, Johann Adolff und Friedrich III oder vom 1588 bis 1648 (Kiel 1801) samt *Schleswigs und Holsteins Geschichte unter den Königen Friedrich III und Christian V und unter den Herzogen Friedrich III und Christian Albrecht oder vom Jahre 1645 bis 1694* (Kiel 1802)¹. Naar han ikke i det sidste Bind førte Skildringen frem til Christian V's Død 1699, hænger det sammen med hans hele Opfattelse af Tidsrummets Karakter. Ifølge denne var det skæbnesvangre Vendepunkt Fredsslutningerne i Roskilde og i København 1658 og 1660. De umiddelbare Følger heraf strakte sig indtil Forliget i Altona 1689 og Hertug Christian Albrechts Død 1694 — de middelbare fulgte med Hertug Frederik IV's Tiltrædelse og varede til dybt ind i det 18. Aarhundrede². Den Vægt, han lagde paa at give sin Fremstilling en pragmatisk Form, røber sig i en saadan Periodedeling, som ellers laa hans Samtid temmelig fjern.

Hvad han havde at bygge paa, var dels Forgængernes — Lachmanns og Christianis — dels andre Historikeres Behandling af Emnerne (Slange, Schlegel, Pufendorf o. m. a.), dels endelig de uudgivne Landdagsakter. I sin Brug af disse Kilder var han som Regel ret selvstændig. Hovedhelten i det første Bind — Kong Christian IV — søgte han efter Evne at frikende for enhver Anklage, der kunde forringe Indtrykket af hans Karakter. Betegnende er i denne Henseende hans omstændelige Redegørelse for de Grunde, der førte Kongen ind i Trediveaarskrigen: det var hverken Ærgerrighed eller egennyttige Hensyn, men en vel afvejet politisk og religiøs-moralsk Overbevisning. Hegewisch Dom over Pufendorfs Fremstilling af Sagen er derfor meget skarp³, og hans Sorg over, at Pufendorfs Ord er bleven taget for gode Varer, saa det tyske Folk har faaet et Vrægebillede af den danske Heltekonge, er oprigtig⁴. Ja, Spørgsmaalet har en saadan Betydning for ham, at han vier det en udførlig Excurs, hvori han for anden Gang polemiserer mod Pufendorf og hans Eftersnakker Schiller, medens naturligvis ikke heller Holberg og Hoier gaar Ram forbi⁵. „Retfærdighed over for enhver Karakter er en af Historieskriverens Hovedpligter,“⁶ siger han, og denne Pligtfølelse præger i høj Grad hans egen Fremstilling af de kongelig-hertugelige Brydninger. Han holder ikke sin Dom tilbage, hvor han mener at turde udtale den med Sikkerhed. Hertug Frederik III's Neutralitet under Wallensteins Indfald i Hertugdømmerne „stred imod de Lenspligter, som han paa Grund af sin Part i Slesvig var den danske Krone skyldig“⁷. Til Gengæld værger han Hertugen imod Beskyldningen for under Torstensonsfejden at have gaaet Svenskerne til Haande, idet han afviser Pufendorfs Fremstilling og stoler paa

¹ Her citeret henholdsvis som III og IV. ² Fortalen til IV, Pag. VI f. ³ III, 273. ⁴ III, 175. ⁵ III, 272, 524 f. ⁶ III, 178. ⁷ III, 250.

Slanges som et i dette Tilfælde uvildigt Vidnes¹. At dele Sol og Vind lige er en væsentlig Opgave for ham. Han fremhæver, hvorledes Partiskhed lader Historie-skriverne bedømme den samme Sag ud fra helt forskellige Synspunkter², saa alle de Lidenskaber, der behersker dem selv, bryder ud i lys Lue hos deres Læsere. „Vi tror,“ siger han, „at Historieskriverens Pligt er den stik modsatte af Digterens. Denne skal opægge Følelserne, Lidenskaberne til den højeste Grad af Heflighed; Historieskriveren skal dæmpe, berolige dem og vænne dem til Agtelse for Fornuftens Tale. Vi gaar til Fortællingen om denne Hændelse [Ϸ: Uenigheden, hvortil Landdagen i 1642 gav Anledning] med Bevidstheden om en rolig Upartiskhed, som ikke skal bringes til at vakle ved alle de Følelser, Begivenhederne uimodstaaelig fremkalder. Den eneste Følelse, som vi ikke kan undertrykke, er en dyb Beskæmmelse over den menneskelige Naturs Svagheder, der ogsaa lader de bedre Menneskers Magt komme til kort over for de ringeres Lidenskaber“.³ Han havde Øjet aabent for, hvorledes denne Partiskhed i stigende Grad greb de historisk-politiserende Forfattere fra Midten af det 17. Aarhundrede, og søgte selv efter bedste Evne altid at se Sagen fra begge Sider.

Et talende Eksempel herpaa er hans Behandling af Hertug Frederik III's Optræden under Krigen med Karl Gustav. Havde Hertugen i denne taget svensk Parti, som baade Terlon, Hoier, Gebhardi og Holberg mente? Nej, sagde Hegewisch, ingen af disse Forskere har bedømt Hertugens Holdning rigtigt. Og han søgte derpaa (ved at anføre visse Steder fra Unionerne af 1533 og 1623 og Odenseforliget af 1579) at godtgøre, at Hertugen ikke ved sin Neutralitet havde krænket indgaaede Forpligtelser. Men, tilføjede han, „vi beder vore Læsere om vel at mærke, at vi ved at anføre disse Steder ikke har haft til Hensigt at retfærdiggøre Hertugens Optræden, men kun at vise, at Hertugen meget vel oprigtigt kunde tro, ved disse Steder at blive fuldstændig retfærdiggjort for sin Ikke-Deltagelse i Krigen, for sin Neutralitet . . . Idet vi gør disse Bemærkninger til Gunst for Hertugen for derved at gendrive de Fordomme, der indtil nu har hersket hos Historieskriverne med Hensyn til hans Optræden, saa tør vi ikke undlade at tilføje, at denne Apologi for Hertugen er langt fra at indeholde en Misbilligelse af Kongens Optræden over for Hertugen. Kongen forstod Meningen med Unionen og Odenseforliget helt anderledes“⁴.

Det kan ikke nægtes, at Fremstillingen hos Hegewisch paa denne Maade ofte bliver underlig blodløs. Skarpest viser dette sig, hvor han skildrer Perioden fra

¹ III, 384. ² Se den karakteristiske Bemærkning III, 377 vedr. Slange og Olearius.
³ III, 333. ⁴ IV, 134 f.

1675 til 1689. Hans Fremgangsmaade er den simple, at han først udførligt citerer, hvad der fra officiel hertugelig Side blev meddelt Offentligheden om de indtraadte Begivenheder¹, og derpaa giver et tilsvarende udførligt Citat af den kongelige Parts Redegørelser². Det gælder ikke alene Bruddet i Rendsborg, det gælder hele Tidsrummet indtil Forliget i Altona. Hans egen Opfattelse forsvinder aldeles bag denne Sky af Referater, som intet har med historisk Fremstilling at gøre. Men den fuldkomne Upartiskhed triumferer.

Denne hans Holdning er en Følge af, hvad vi tidligere har kaldt hans „Pacifisme“. „Stridigheder — det være mellem Privatpersoner eller Hoffer eller Stater — er det billigt helt at glemme, saa snart de er udjævnede. Ved en gentagen, omstændelig Mindelse om alle de Retskrænkelser, som den ene tror at have lidt af den anden, bliver Sindene kun bevarede i Tilbøjeligheden til under fremtidige nye Stridigheder at forbitres endnu mere ved det fornyede, klare Billede af de gamle. Til en saadan ond Virkning skal Historien ikke misbruges. Den skal altsaa i sin Fremstilling ikke optage mere om endte og bilagte Stridigheder, end hvad der er uundgaaeligt nødvendigt til Forklaring af de vigtige Følger, der er udsprunget af disse Stridigheder — som Virkningerne af deres Aarsager. Historien skal være tilfreds med kun historisk at anføre de Grunde, hvormed enhver af de stridende har forsøgt at retfærdiggøre sin Sag over for Modparten. Det er unødvendigt, det er uklogt efter en lykkelig ophørt Strid atter at undersøge, hvem af Parterne der har haft mere eller mindre Ret. Det er unødvendigt, fordi ingen fornuftig Hensigt kan opnaas derved; det er uklogt, fordi enhver af de udsonede Parter, hvis de endnu en Gang kommer i Strid, vil være alt for tilbøjelige til at genkalde i Erindringen tidligere lidt Uret — de have lidt den paa virkelig eller kun paa indbildt Vis — og paa den Maade lade sig endnu mere forbitre ved den nye Strid.“³

Paa Baggrund af dette vil man forstaa, at de afgørende statsretlige Spørgsmaal ikke bliver fremhævede paa en Maade, som i sig selv svarer til deres Betydning. Hovedpunktet inden for Perioden er selvfølgelig Hertugens Opnaelse af fuld Suveræniteten for sin Dels Vedkommende ved Freden i Roskilde 1658. Hvad der i denne Forbindelse interesserer Hegewisch, er at kunne fremstille Sagen, som var den skæbnesvangre Bestemmelse truffet Hertugen halvvejs uafvidende. Forud for Suveræniteten ligger ikke nogen bestemt formuleret Plan om at opnaa den. Den blev udelukkende vundet, „fordi Kongen af Sverige paa Grund af sin Vaabenlykke (bey seinem Waffenglück) fandt det stemmende med sin svenske Interesse at skaffe ham den“⁴. Dermed er Spørgsmaalet i Realiteten

¹ IV, 249 ff. ² IV, 259 ff. ³ IV, 185 f. ⁴ IV, 142.

udtømt. En nøjere Karakteristik af Suverænitetens Indhold og Rækkevidde — som allerede kort efter Hegewischs Død var Genstand for livlig historisk Debat — fandt han det ganske upaakrævet at give. Han nøjedes med at fastslaa, at Overenskomsten mellem Kongen og Hertugen ifølge hele sin Form maatte blive en Kilde til nye og endnu heftigere Stridigheder. Hvad der hidtil havde voldt den største Ufred, var den rette Forstaaelse af den herskende Union. Man burde altsaa først og fremmest have klargjort sig dennes Indhold; men man undlod det, og man henskød Spørgsmaalet om Fællesregeringens Udøvelse til senere Forhandlinger — uden at fastsætte nogen Basis for en kommende Forstaaelse. Naar hertil føjes, at begge Fyrster for Fremtiden stod suveræne over for hinanden, at den ene havde vundet sin Suverænitet takket være den andens Nederlag, og at han ikke kunde vente at have Styrke nok til selv at hævde den, men i givet Fald maatte se sig om efter fremmed Hjælp, forstaar man, at Hegevisch ingen blide Følelser kunde nære for Afgørelsen i 1658. „I over hundrede Aar har Hertugdømmerne erfaret de ulykkelige Følger af denne Traktat.“¹

Der er en afgørende Forskel mellem denne Fremstilling og saa den, som faa Aar senere blev gjort gældende fra slesvig-holstensk Side af Dahlmann og — endnu mere — af Falck. Men Forskellen mellem gammelt og nyt træder lige saa klart frem paa et andet Punkt: Opfattelsen af de slesvig-holstenske Landdage.

Den snævrere Landshistorie var for Hegewisch's Vedkommende i alt overvejende Grad Landdagens Historie². Han følger her Lachmanns og Christianis Eksempel og redegør for de førte Forhandlinger fra Aar til Aar, liden-skabsløst og forholdsvis udtømmende. Kun i Slutningen af første Bind forlader han den rent kronologiske Fremstilling og vælger i Stedet en saglig — for derpaa i andet Bind at genoptage den tidligere benyttede Fremgangsmaade. Han bringer det nævnte Sted i et enkelt Kapitel Oplysninger om Skattespørgsmaal og Afgifter, i et andet og tredje om Militærvæsenet, og hertil føjes i et fjerde en Gennemgang af de Love og Forordninger, som de foregaaende Afsnit ikke har givet ham Lejlighed til at omtale. Det er en skematisk og tør Opregning, men i mange Henseender nyttig, og den er gjort med stor Omhu og Samvittighedsfuldhed, saa man paa denne Maade faar et fyldigt Indtryk af Landdagens Arbejde gennem et af de betydningsfuldste Aarhundreder i Hertugdømmernes Historie.

Derimod er det ikke meget, man hører om Landdagene om Institution betragtet. Han giver ganske vist til at begynde med en Oversigt over Fælles-

¹ IV, 155. ² Sml. III, 64.

træk ved de Landdage, der ligger forud for den behandlede Periode — samler derved til en vis Grad Hovedlinierne i det Stof, som findes spredt i hans Forgængeres bindstærke Værker; men nogen rigtig Art har denne Oversigt alligevel ikke. Han betragter Stænderinstitutionen som „en urgammel tysk Forfatning“, der har været gældende i Holsten — om Sønderjylland taler han ikke — skønt i ret ubestemte Former¹. Vi hører om de Emner, der kunde komme for paa Landdagene, om de Brydninger, Drøftelserne kunde fremkalde, om Landdagens Sammenkaldelse, Sæmmensætning, Forhandlingsmaade, Sprogbrug o. l., og han kommer lejlighedsvis med et Hjertesuk over det Juristeri, der fylder Landdagsakterne og gør dem „ikke alene smagløse, men ofte yderst frastødende at læse“². Endelig giver han en Redegørelse for de fire Punkter, der i særlig Grad har behersket Drøftelserne: 1) Holstens Forhold til det tyske Rige i Almindelighed og til den nedersachsiske Kreds i Særdeleshed, 2) den i 1533 oprettede „evige Union“ mellem Hertugdømmerne og Kongeriget Danmark, 3) de statsretlige Stridspunkter mellem de regerende Fyrster og Stænderne og 4) Spørgsmaal vedrørende Hertugdømmernes indre Forhold. Alt har Oversigtens Karakter uden dybere, selvstændig Vurdering. Og dette hænger sammen med, at hans egen Opfattelse af Landdagene i Virkeligheden var ret vekslende. Han kunde nok udtale, at Stænderforhandlinger „udbreder Lys over, Kendskab til og Indsigt i offentlige Forhold, de afværger overilede, ensidige Forholdsregler, de fremmer Almenaand“. „Men,“ tilføjer han, „de foraarsager ligeledes ofte en skadelig Langsomhed med Hensyn til de Beslutninger, der skal tages, de foranlediger Misforstaaelser og Stridigheder, de hindrer ofte de nødvendige og gavnlige Forholdsregler“³. Trods dette giver han Leibnitz Ret i hans For svar for Stænderinstitutionen lige over for Hobbes Angreb⁴, og Dahlmann understreger meget stærkt dette⁵; men Spørgsmaalet er, hvor stor en Vægt der skal lægges paa Hegewisch's Tilslutning til Stændertanken. Givet er det i hvert Fald, at medens Dahlmann i høj Grad beklagede det praktiske Ophør af Landdagsinstitutionen i 1675, begræd Hegewisch med tørre Taarer denne Standsning. Naar der ikke efter dette Aar indkaldtes nogen virkelig Landdag mere, var det „paa ingen Maade nogen forsætlig, bevidst Forholdsregel af Landsfyrsterne, men en naturlig, uundgaaelig og nødvendig Følge af enkelte Omstændigheder, der var fremkaldt ved begge de regerende Liniers Disharmoni“⁶.

¹ Den samme Opfattelse præger Forordet i hans og Jensens Udgave af „Privilegien d. schlesw.-holst. Ritterschaft“ (1797). ² III, 67. ³ III, 74. ⁴ III, 75. ⁵ Kieler Blätter I (1815), 267 f. ⁶ IV, 357.

Denne Opfattelse hænger atter sammen med, at medens Dahlmann lagde en Hovedvægt paa den Lære, at det retlige Grundlag for Landdagene og Kravet om deres Genoprettelse aldrig var blevet forspildt¹, var Hegewisch ganske sikkert af en hel anden Mening. Han udtalte sig ikke direkte derom, fordi Spørgsmaalet endnu ikke paa hans Tid var aktuelt; men han kom lejlighedsvis med en Ytring, der vistnok fuldt ud dækkede hans personlige Opfattelse paa dette Punkt. „Naar der,“ sagde han, „i den ene eller den anden af flere med hinanden forbundne Stater foregaar en vigtig Forfatningsændring, vil den sandsynligvis ogsaa kort eller længere Tid derefter følge i den anden af disse forbundne Stater.“² Heri ligger et tydeligt Vink om, hvorledes han bedømte de slesvig-holstenske Landdages Fremtid efter 1660 — uanset de indre Tvistigheder, der kunde standse dem.

Sammenligner vi i hans Værk den politiske Side af Fremstillingen — Storpolitikken, Fyrstepolitikken, Landdagspolitikken — med den almindeligt kulturelle, forbavses vi uvilkaarligt over, hvor forsvindende en Plads han tilmaaler den sidste. Det er et i sig selv karakteristisk Udslag af hans Stilling som Repræsentant for Oplysningstiden. Hvad Glæde skulde han have af at skildre Sæder og Skikke i et Samfund, der var „raat, vildt og tøjlesløst“? Han siger det selv: „Vi afholder os fra at bringe disse Kendsgerninger (ofte er det sande Rædsler) fra de støvede Papirer, hvorpaa de er nedskrevne, ud i Lyset; vor Følelse modsætter sig det. Kun det, at hine Tider overhovedet havde denne raa og vilde Karakter, denne Usædelighed, som trodsede Loven og Sømmeligheden, kun dette maa ikke blive glemt . . . Det gør os paa Forhaand ondt, at vi dog i det følgende maa anføre enkelte Eksempler, fordi de staar i Forbindelse med offentlige Forhold.“³

De afskrækkende Eksempler er unægtelig ikke mange. Værre er det, at vi paa en stor Del af Kulturlivets Omraader, som godt kunde skildres uden sjælelige Rystelser, savner alle Oplysninger hos ham. Vi savner, for at nævne et enkelt Punkt, en virkelig Redegørelse for Tilstanden i Hertugdømmerne efter Krigenes voldsomme Ødelæggelser. Vi savner ogsaa en tilfredsstillende Skildring af Vestkystens store Drama, hvor Stormfloden i 1634 var den altoverskyggende Begivenhed. Han ofrer ganske vist disse Forhold enkelte Sider; men det er smaat i Sammenligning med, hvad han *kunde* have givet, hvis han havde set det som sin Opgave at fortælle om saadanne Emner. Mest overraskes man egentlig ved, at han ikke har lagt større Vægt paa at karakterisere Tidsrummets frem-

¹ Kieler Blätter I (1815), 286. ² III, 10. ³ III, 21.

trædende Personligheder inden for Politikken og Aandens Verden. Vi faar kun nogle flygtige, halvt biografiske Meddelelser i Slutningen af det andet Bind¹. Og hvad vi som Danske savner allerstærkest: en Skildring af de nationale Forskelligheder inden for Hertugdømmet Slesvig ligger *helt* uden for hans Synskreds. Man vil ikke i det hele Værk finde et eneste Ord, som lader ane, at der her laa et aarhundredgammelt Problem, som faa Aar efter hans Død skulde komme til at spille den største Rolle — offentligt og privat. Det vilde være urimeligt at bebrejde ham dette. Han manglede alle naturlige Forudsætninger — indre saa vel som ydre — for at se det, og hans doktrinære Helstatsfølelse gav i hvert Fald, hvis han nu og da i sit stille Sind har anet de dybtgaaende nationale Forskelle, dette Spørgsmaal en ganske underordnet Interesse for ham.

Desuden skal en Mands Arbejde ikke dømmes efter nogen anden Maalestok end den, han selv klart og uforbeholdent har opstillet for sit Værk. Hegewisch var gaaet til sin Fremstilling med store Betæneligheder, og man træffer rundt om Udtryk for en oprigtig Selvkritik, som viser den Ansvarsfølelse, hvormed han skrev. Da han sendte andet Bind ud i 1802, var han uvis om, hvorvidt han turde fortsætte, skønt dette havde været hans oprindelige Plan. „Der gives Øjeblikke,“ skrev han i Forordet, „hvor jeg synes at høre den Stemme i mit Indre, som advarede Horats fra at fremture paa en Løbebane, hvor Kransen ikke lader sig opnaa, naar Kræfterne er svækkede.“² I hans Livs sidste Tiaar lykkedes det ham da heller ikke at fastholde Studierne, skønt mange ventede utaalmodigt paa Fortsættelsen. Andre Arbejder tog hans Tid og Interesse.

Men hans Betydning ligger ikke alene i det, han fik fuldført. Den maa i lige saa høj Grad søges deri, at han stod som en saa typisk og klar Repræsentant for den gamle Opfattelse, den rationalistiske og den „christianske“, som Guldberg havde kaldt den, og at han gennemførte denne Opfattelse, helt til den nye Tid brød ind. Den romantiske Strømning, som i hans sidste Leveaar begyndte at gøre sig gældende ogsaa paa Historieskrivningens Enemærker, afviste han med Foragt, selv om han — f. Eks. i sin „*Apologie des Mittelalters*“³ — ganske aabent indrømmede den Fejlvurdering, som adskillige af hans Aandsfæller fra Oplysningstiden havde gjort sig skyldige i. Han vilde afgjort ikke have forstaaet den praktisk-politisk og agitatoriske Retning inden for Historieforskningen, som hans Efterfølger i Embedet, Fr. Chr. Dahlmann, repræsenterede. En ny Tid brød frem i disse Aar, og ikke mindst tydelige blev de Spor, den satte sig i

¹ IV, 359 ff. ² Pag. VIII. ³ Neue Sammlung kleiner historischer u. literarischer Schriften (1809).

de kielske Professorers Opfattelse af Hertugdømmernes Fortid. Hegewisch havde betragtet det som Berømmelse nok, hvis han kunde vinde sig en Plads Side om Side med Danckwert, Christiani, Schrader og Niemann. Den havde han i fuldt Maal opnaet. Og til den naede ikke de Storme, som inden længe vakte den „sorteste og fordærveligste blandt alle de Laster, hvormed hele Folk kan være befængt“: det indbyrdes Had mellem Nationerne.
